

menttel, TQM-mel, rendszerszerűséggel. Nekem, konzervatív falusinak ez olyan, mint mikor a kamasz naponta méregeti magát, hogy mennyit nőtt. A formák megtalálása lenne a legfontosabb azokhoz a tartalmakhoz, amelyekre vágyunk, hogy valóra válhassanak. Nem én mondom, hanem Arisztotelész, ő pedig csak tudta.

Szívből kívánom, hogy kedves kollégáink leljék örömüket a munkájukban és segítsék hozzá a társadalmat a szellemi és közösségi élmény öröméhez! További sikeres ötvenéveket!

Szente Ferenc

A megye könyvtárügye a múlt és a jelen közigazgatási rendszerében*

Tapasztalatokon nyugvó evidencia, hogy valamennyi politikai berendezkedés – miután a hatalmat megragadta – legfontosabb tennivalójának tartja, hogy kiépítse irányító, ellenőrző szervezetét, megteremtse a törekvéseinek megfelelő közigazgatási rendszert, létrehozza azokat az intézményeket, amelyek alkalmasak a célkitűzésének gyakorlati megszervezésére, lebonyolítására.

A szocialista művelődéspolitikai céljainak megvalósításához szükséges intézményrendszer kiépítése a XX. század közepének első éveire esett. Az új hatalmi berendezkedés elsőként az oktatásügyet szervezte át, majd a közművelődés intézményrendszerének kiépítése következett. A közkönyvtárak hálózatának kiépítése viszonylag rövid idő alatt megvalósulhatott.

A gyorsaságot lehetővé tette, hogy már voltak elődszervezetek, adottak voltak a népkönyvtárak, egyesületi könyvgyűjtemények, melyeknek ellátó rendszerbe történő bevonása akár adminisztratív eszközökkel is hamar megvalósulhatott.

A művelődési otthonok, muzeális intézmények hálózatának kiépítése hosszabb időt vett igénybe, mert múzeum létesítéséhez mindenekelőtt gyűjteményre volt szükség. (Muzeális tárgyak hiányában múzeumokat nem lehetett létesíteni.) A művelődési otthonok megszervezése sem volt könnyű feladat.

Az ötvenes évek erőszakos és direkt napi politikai gyakorlata tömegekhez akart szólni, ezért a művelődési otthoni nagytermek fontosabbak voltak számára, mint a kisebb közösségek foglalkozásaira való intézményrészek.

Pénzügyi források új épületekre általában hiányoztak, az esetek többségében a korábban más célra használt létesítmények átalakítása kerülhetett napirendre. Könyvtárak elhelyezését a „könyvtár-alapítók” egyszerűbben megoldhatták, ugyanis minden településen akadt egy olyan épület, épületrész, ahová a könyveket összegyűjtötték, a bejáratnál elhelyezték azt a táblát (feliratot), amelyik tudatta, hogy abban az épületben könyvtár működik. (Ha mégsem akadt alkalmas épület, akkor megfelelt az iskolai tanterem, a szekrényekbe zárt olvasnivalóval.)

Könyvtárost legtöbbször a pedagógusok közül választottak, de sok településen egyszerűen egy képzetlen, ám könyvet kedvelő és forgató ember vállalta a feladatot.

Ebben az időben, az induláskor – tekintettel a nagyon kezdeti állapotokra – különösen fontos munkát végeztek az ún. módszertani feladatokkal megbízott könyvtárak: a megyei könyvtár, a járási, illetve a körzeti könyvtárak, a községi könyvtárak ugyanis ezeknek az intézményeknek a napi, közvetlen segítségével jöhettek létre.

Ekkor mind a közigazgatásnak, mind a szakmának a mennyiség és nem a minőség volt az elsődleges, az olvasóvá nevelés, a tudáshiány pótlása volt a fő cél.

* Elhangzott 2002. december 13-án, a Móricz Zsigmond Könyvtár jubileumi ünnepségén.

Évek elteltével megyénk könyvtárainak hálózata kiépült, némileg erősödött is. Az állapotokban, a működési feltételekben – az alapítást követően – először az 1960-as években következett be számottevő javulás. Sajátos módon főleg néhány nagyközségünkben vállalkoztak először a helyi tanácsok művelődési házzal egybeépített vagy önálló épületben közkönyvtár kialakítására. (Több esetben előfordult, hogy egy-egy nagyközségi könyvtár jobb tárgyi feltételekkel rendelkezett, mint az a járási intézmény, amelyikhez módszertanilag tartozott.)

Újabb eredmények a hetvenes és a nyolcvanas években születtek. Megépült a megyei könyvtár, elfogadhatóbb vagy megfelelő feltételek közé kerültek az egykori járási könyvtárak is. (Ez a hullám az 1976. évi V. törvénynek volt köszönhető!) Közben a kiépült felsőfokú könyvtárosképzésben tömegesen szereztek szakképesítést azok a könyvtárosok, akik a pályán maradtak és ezen az úton találták meg munkájuk hasznát, értelmét.

A közművelődési ellátórendszer megerősödött megyénkben, a közigazgatási tevékenység lényegét is egyre inkább a szakigazgatási tennivalók adták.

Milyen volt és hogyan változott az a közigazgatási gyakorlat, amelyben az 1950-es évek elején alapított könyvtárak negyven esztendeig dolgoztak? Mondhatjuk, hogy szocialista, felülről vezérelt, paternalista – mint az állam egésze. Ez a válasz azonban túlságosan elnagyolt, figyelmen kívül hagy több lényeges körülményt. Igaz, hogy ez a közigazgatás sem volt ideológiamentes, de az is igaz, hogy nem verte béklyóba az intézményeket, és ahogy teltek az évek, egyre inkább érvényesült (érvényesülhetett) az önállóság, a kezdeményező-készség, a szakmaiság.

A közigazgatás „ereje” abban az időben is véges volt, valamennyi feladatát nem tudta teljesíteni. A járási székhelyeken, a nagyközségek szintjén még érzékelhető volt hatása, ám a községekben – a kisközségekben pláne – inkább csak a testületi el- vagy beszámoltatás jelentette a kulturális életre történő odafigyelést. Sajnálatos, hogy abban az időben a megyei szakigazgatásnak is meg kellett elégednie a minimumfeltételek megteremtésével a kistélepüléseken. Gondok azokban években és napjainkban is leginkább a kistélepüléseken jelentkeztek, illetve jelentkeznek. A kisközségekben működő intézményeknek nem jutott a szükséges mértékben fenntartási, beszerzési keret, ezért ezekben a községekben könyvtáraink általában csak vegetáltak.

Hogyan érvényesítette ideológiáját a szocialista állam könyvtárainkban? Bonyolultan, közvetett és közvetlen úton. A vezetők kiválasztása, megbízása volt az akaratérvényesítés egyik lehetősége, és az állam élt is vele.

Nagyobb könyvtáraink élére több esetben kerültek olyan személyek, akik korábban valamelyik apparátusban dolgoztak, ennyi idő után azonban már felelősséggel megállapíthatjuk, hogy azok a vezetői kiválasztások nem voltak eleve rossz döntések. Azt is tapasztalhattuk, hogy ez az irányítás esetenként jól együttműködött a számára nehezen kezelhető emberekkel is. *Ratkó József* esetére gondolok, aki közismerten határozott bírálója volt a hibáknak, az irányításnak, ám mégis hosszú ideig a Járási Könyvtár vezetője lehetett Nagykállóban, illetve az új Váci Mihály Művelődési Központban szerkeszthette a *Hangsúly* című hangos irodalmi és művészeti folyóirat nyilvános rádiófelvételeit.

A szocialista művelődéspolitikai másik befolyásolási lehetősége volt az állománygyarapítás orientálása. A könyvespolcokon zömmel szocialista eszmeiségű irodalom lehetett, a tiltott irodalmat nem volt ajánlatos terjeszteni.

Teltek az évek, és a közművelődés gépezetében tovább erősödött a szakmaiság. A könyvtáros szakma a közigazgatás szakembereivel együtt eredményesen kereste a fejlesztési lehetőségeket, a jó megoldásokat a kisközségek könyvtári ellátására.

A megyei könyvtár akkori nagy tekintélyű (napjainkban már nyugdíjas) szakemberei kidolgozták az ún. kettős funkciójú könyvtárak modelljét (vagy inkább adaptációját), kimunkálták az általános művelődési központok könyvtári részlegének működési rendjét, mechanizmusát, hatékony segítséget biztosítottak az intézmények átszervezéséhez.

A megyei könyvtárhálózat tevékenységét, a szakmai munkát az ún. módszertani könyvtárak fogták össze. Ezek az intézmények segítették a gyarapítást, a selejtezést, koordinálták a területen a könyvünnepek programjait, a rendezvényeket. A kisebb intézmények jórészt csak a közönségszervezést biztosították. (Napjainkban ezt a munkát a megyei könyvtár egyedül végzi!)

A rendszerváltás előtti időszakot lezárandó ki kell emelni, hogy az átélt, tapasztalt gondok, problémák, irányítási felelősségek ellenére ettől az időszaktól nem lehet elvitatni, hogy:

1. a művelődéshez való jog – még ha nem is érvényesült teljes mértékben – ebben az időszokban emeltetett állampolgári joggá,

2. kiépült az a közművelődési intézményrendszer, amely napjainkban is alapját képezi a lakosság könyvtári ellátásának, közművelődési kiszolgáltatásának,

3. ez az időszak teremtette meg a felsőfokú szakképzést, biztosította a hálózat szakemberekkel való ellátását,

4. kialakult a szemléleti alapja a sokszínű könyvtári szolgáltató tevékenységnek (pl. a megyei könyvtár egykori és mai rendezvénystruktúrája: irodalmi beszélgetések, kamarakoncertek, kiállítások stb.),

5. abban az időben kevesebb könyvtár vegetált és működött csak papíron, mint például napjainkban,

6. az a gyakorlat éltetett, működtetett egy többszoros finanszírozási, működtetési rendszert.

Az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltás átstrukturálta életünket:

– megvalósult az ellátórendszernek a megyétől való részleges vagy teljes eltávolodása,

– a települési önkormányzatok nagyfokú önállóságot (és felelősséget) kaptak.

(Sajnos ezzel együtt a kulturális élet elbizonytalanodott mind az irányítás, mind pedig az intézmények szintjén, csökkent a költségvetési támogatás, elkezdődtek a létszámcsökkentések stb.)

Gondot okozott, hogy egészen az 1997. évig (CXL tv.) az önkormányzatok számára a kultúra iskolán kívüli szervezett terjesztése nem volt kellően határozott törvényi kötelezettség, a „puha” jogszabályok az önkormányzatok szándékára, teherbíró képességére bízta a közművelődési, tudományos és művészeti tevékenységről való gondoskodást.

A kulturális törvény biztatást adott és elfogadható rendet teremtett a területen. Előírta, hogy a települési önkormányzatok kötelesek helyet biztosítani a közművelődési tevékenységeknek és szolgáltatásoknak, kötelesek nyilvános könyvtárakat működtetni.

A kulturális törvény egyértelműen megfogalmazta a jog- és hatásköröket is. Előrelépés volt, hogy az intézmények a korábbinál nagyobb önállóságot kaptak. (Ám igazán akkor lehetnének elégedettek, ha az önállósággal azonos mértékben az anyagiak is rendelkezésre állnának, illetve ha a törvény által előírt kötelezettségeket, a feladatok teljesítését ki is lehetne kényszeríteni!)

A problémákat, a visszaesést jól illusztrálják a következő statisztikai adatok:

1980-ban 217 könyvtár, összesen 328 szolgáltatási hely működött Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. A megyei könyvtár 2002. évi megyei statisztikája szerint területünkön 201 önkormányzati könyvtár, összesen 230 szolgáltatóhely állt az olvasók rendelkezésére. Több településünkön évek óta szünetel a könyvtári szolgáltatás, illetve nincs állománygyarapítás, és ez az érintett településeken a legalapvetőbb kulturális ellátás hiányát jelenti.

Sajnos néhány község nem is keresi a megoldás lehetséges útjait, annak ellenére, hogy az 1997. évi CXL. törvény jó alternatívát kínál a hátrányos helyzetű, forráshiányos költségvetésű települések számára azzal, hogy lehetővé teszi a könyvtári szolgáltatás társulásos formában történő biztosítását, illetve a szolgáltatás nagyobb intézményektől való megrendelését. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy ezek az önkormányzatok e kedvezőbb (olcsóbb) ellátási móddal sem élnek, így a lakosság eleve hátrányos helyzete tovább romlik.

Tény tehát, hogy településeink egy jól meghatározható körében – EU-s csatlakozásunk küszöbén – a könyvtárügyet nem kezelik fontosságának, jelentőségének megfelelően. Anyagi eszközök hiányára hivatkozva az önkormányzatok képtelenek biztosítani használható (megfelelő) épületet, képzett szakembereket, a rendszeres nyitva tartást.

A helyzet tehát kistelepüléseinken nem túl kecsesítő, nem ad okot elbizakodottságra.

Ebben a helyzetben a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár szerepe, hálózati segítő munkája különösen jelentős.

Megyénk könyvtárainak „zászlóshajója” a megyei és városi könyvtár. Ennek az intézménynek az erőfeszítései, lépései jó „kapaszkodót” biztosítanak a hálózat könyvtárainak – főleg, ha azt is szem előtt tartjuk, hogy a megyei önkormányzat sem rendelkezik jogi és pénzügyi eszközrendszerrel a nagyobb szervezettség, a jobb ellátás serkentése érdekében.

A megyei könyvtár kezdeményezései közül kiemelkedőnek tartom:

– megszervezte – az országban elsőként – a könyvtárak egyesülését, biztosította az állománygyarapítás megyei összefogását,

– kezdeményezte könyvtáraink számítástechnikai rendszerének kiépítését, közreműködött a lebonyolításban,

– a megye nyolc településén mozgó letéti állomást hozott létre, a letéteket évi négy alkalommal cseréli,

- kidolgozta a *Bibliobusz a regionális könyvtári rendszerben* elnevezésű tanulmányt,
- állapotfelmérést készített könyvtáraink állománygondozási tevékenységéről,
- arra törekszik, hogy segítse a települési önkormányzatok fenntartó munkáját (például segítséget ad alapdokumentumok elkészítéséhez).

Az információk, a szakismeretek eljuttatását több csatornán biztosítja:

- konferenciákat szervez,
- működteti a középfokú képzést,
- segíti a pályázatok elkészítését,
- gondoskodik – a törvényi intézkedésnek megfelelően – a megye nemzeti és etnikai kisebbségeinek könyvtári ellátásáról,
- elkészítette a megye cigány lakosságának könyvtári ellátásával kapcsolatos koncepciót:

a) a programnak megfelelően cigány szerzők műveiből könyvkiállítást rendezett,

b) megyei (cigány) vers- és prózamondó találkozót szervezett,

c) Hodász, Kántorjánosi, Nyírpilis, Tisztaberek, Tiszabecs községekben cigány, Mérk, Vállaj, Rakamaz településeken német nyelvű letétek helyeztet el (folyamatban van a tisztaeszlári és a turricsei cigány letétek kialakítása),

d) a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma megbízása alapján elvégezte huszonkét megyei település komplex szakfelügyeleti vizsgálatát,

e) segítette a millectenárium, a millennium megyei ünnepeisorozatának előkészítését és lebonyolítását.

A megyei könyvtár szakmai iránymutatásával két településen (Jánkmajtis: *Végh Antal*, Vitka: *Balázs József*) emlékszoba létesült. *Czine Mihály* hodászi emlékszobájának kialakítása most van folyamatban.

A megyei könyvtár hasznos kiadványokat jelentetett meg: *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye saját bibliográfiája*, *Könyvtári Kis Híradó*, *TEKE (Településeink Könyvtári Ellátása)*. Ezek gondosan szerkesztettek, színvonalasak, hasznosak.

Hogyan lehetne summázni könyvtáraink elmúlt ötven esztendejét?

A rendszerváltás előtti időszakban:

- kiépült és működőképpé vált az a könyvtárhálózat, amelyik ismereteket pótol, tudást és műveltséget közvetített,

- megteremtődött a szükséges és megfelelően képzett szakember-létszám,

- mivel a hálózati tevékenységet több intézmény végezte, jó munkamegosztással a segítségnyújtás konkrétabb volt,

- a fenntartáshoz hozzájárult a többszoros finanszírozás,

- működött a munkahelyi könyvtárak hálózata is, amely jól kiegészítette a tanácsai intézmények munkáját.

Az 1990. évtől:

- nagyfokú önállóságot kaptak a települési önkormányzatok és az intézmények, sajnos ezzel egy időben szűkült a működtetésre fordítható forrás,

- az önállóság biztosítása mellett a szakma kissé magára maradt,

- pozitív, hogy új értelmet kapott, korszerűbbé vált, a társadalmi folyamatokhoz jobban igazodott a könyvtári munka,

- előremutató, hogy az intézményi munka részévé váltak a pályázatok, nem jó, hogy a pályázatok előkészítése sok energiát köt le,

- nem helyes, hogy a politika, a társadalom még mindig kevés figyelmet szentel a szellemi infrastruktúra fejlesztésének.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye könyvtárhálózatának félévszázados tevékenysége – a gondok, a problémák, a nehézségek ellenére – összességében eredményes volt, szolgálta a legkeletibb országrész lakosságát.

Erre a bázisra építkezve azonban fontos teendőink vannak. Napjainkban, a közeli jövőben nagyobb hangsúlyt kell adni a hazai közművelődési rendszer működésének. A tét ugyanis nagy, mert a felgyorsult információáramlás nem mindig követeli meg a minőségi tudást, illetve a tudástartalom minőségét. Tanúi lehetünk, hogy manapság egyre inkább fontossá válik az ún. mennyiségi tudás, amivel kitapinthatóan együtt jár egyfajta „sivárosodás”. Tudnunk kell, hogy a mennyiség nem jelent eleve minőséget.

A terjedő „cucckulturát”, a „dobd-el-kulturát”, a gazdasági szempontok túlzott térnyerését csak a minőségi ismeretekkel lehet eredményesen ellensúlyozni, ezért a hagyományos közművelődési szerep jó színvonalú teljesítésével, a felvállalt információs tevékenységgel könyvtáraink még sokáig nélkülözhetetlen intézmények maradnak.

Vida János
vezető főtanácsos
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei
Önkormányzat